

Terlouw heeft deze fase... uitvoerig beschreven. Het is alleen te betreuren, dat deze bewegingswetenschapper kennelijk blind is voor het aspect 'Kwakzalverij te goeder en te kwader trouw' waardoor de heilgymnastiek deels was gekenmerkt en waartegen onder andere de N.O. V. zich ruim 40 jaar heeft verzet'(46). De vind het ongepast om Terlouw hier in de hoek te zetten als 'deze bewegingswetenschapper', waardoor hij kennelijk voor de orthopeden geen serieuze gesprekspartner is. Minstens zo storend is dat Bakker niet de moeite heeft genomen om beter van Terlouws boek en diens latere artikelen, die juist handelen over het spanningsveld van het bevoegd of onbevoegd uitoefenen van de geneeskunst, kennis te nemen².

Ondanks de stortvloed aan feiten heeft de lezer voortdurend het gevoel dat er iets mist. Een voorbeeld moge dit illustreren. In tien subparagrafen behandelt Bakker de afzonderlijke Zander-instituten (47-57). Hij geeft details over de organisatie, de inrichting — in Den Haag was er wandversiering met 'speciaal voor dit doel gebakken tegels, voorstellende diverse geneeskrachtige kruiden' — en het personeel, maar niet over de apparaten of over het hoe en waarom van de behandelmethode. Museum Boerhaave heeft een belangrijke collectie van deze apparaten, maar deze noemt Bakker niet³. Bakkers opsommingen van feiten geven de illusie van compleetheid, maar in andere dan de door hem gebruikte bronnen zijn nog wel meer details te vinden. Over het Amsterdamse Zander-instituut kan ik bijvoorbeeld melden dat het al in 1896 mogelijkheid bood tot het maken van röntgenopnamen⁴. Het gebruik van röntgen in de orthopedie wordt trouwens afgedaan met de obligate opmerking dat de betekenis van Röntgens uitvinding 'geen nader betoeg' behoeft (63).

Hoewel het mij moeite kostte om door de 468 pagina's heen te gaan, heb ik wel opgemerkt dat in het mij ter recensie toegezonden exemplaar de pagina's 321-336 ontbreken, terwijl de pagina's 305-320 dubbel aanwezig zijn. Nu is dat niet Bakkers fout en ik mag hopen dat mijn exemplaar een uitzondering is. Wat Bakker wel had moeten corrigeren zijn dubblures in zijn tekst en de fouten in zijn literatuurverwijzingen. Fouten als 'W. A. H. Wijlinck', in plaats van 'W. A. H. van Wylick', de in 1997 overleden nestor van de geschiedenis van de röntgenologie in Nederland, mogen niet voorkomen. Concluderend moet ik zeggen dat het boek weliswaar een naslagwerk is voor orthopeden, maar weinig bijdraagt aan een moderne medische geschiedschrijving en voor niet-orthopeden geen aanrader is.

A. de Knecht-van Eekelen

1 Th. J. A. Terlouw, *De opkomst van het heilgymnastisch beroep in Nederland in de negentiende eeuw. Over zeldzame amfibieën in een kikkerland* (Rotterdam, 1991).

2 O. a. Th. J. A. Terlouw, 'Vervolg wegens onbevoegde uitoefening der geneeskunst: Hendrik Soeter, heilgymnast te Groningen', *Gewina*, XVIII (1995) 1-24; Th. J. A. Terlouw, 'De opkomst van de heilgymnastiek', *Gewina*, XIX (1996) 263-279.

3 Zie o. a. M. Fournier, *De medico-mechanische toestellen van dokter Zander* (Leiden, 1989).

4 A. de Knecht-van Eekelen, J. F. M. Panhuysen en G. Rosenbusch, *Door het menselijke vlees heen. 100 Jaar radiodiagnostiek in Nederland, 1895-1995* (Rotterdam, 1995)53.

Chr. M. Schmidt, e. a., ed., *De Matthäus-Passion. 100 Jaar passietraditie van het Koninklijk concertgebouworkest* (Bussum: Toth, Amsterdam: Koninklijk concertgebouworkest, 1999, CD + 174 blz., f65,-, ISBN 90 6868 218 0).

Dat de Matthäus Passion ook in de veertien bijdragen aan deze bundel als een muzikaal monument van de eerste orde verschijnt, behoeft ons niet te verrassen. De vergelijking met een monumentaal bouwwerk wordt in de tekst van redactielid en auteur Johan Giskes echter verder uitgewerkt: zoals E. E. Viollet-le-Duc in Frankrijk of P. J. H. Cuypers in Nederland kerken en

kastelen op grond van hun interpretatie van oude stijlprincipes kloekmoedig een nieuwe gestalte gaven, zo gaf Willem Mengelberg Bachs Matthäus een hoog-romantische en op maat gesneden vorm. Mengelbergs passie als evenknie van Cuypers' reconstructie van kasteel de Haar in Haarzuilens — een verhelderend beeld.

De totstandkoming en onttaking van de romantische passietraditie van Mengelberg staat centraal in de bundel, maar er komen meer thema's aan bod, zoals de herontdekking en bewerking van de Matthäus door Felix Mendelssohn-Bartholdy; de geschiedenis van de Maatschappij tot bevordering der toonkunst en het Amsterdamse Toonkunstkoor, de Koninklijke Oratoriumvereniging, en de Nederlandse Bach-vereniging; de muzikale en historische voorgeschiedenis van de passies; de preciezere context van Bach als Thomascantor in Leipzig; de betekenis van de verschillende soorten teksten in de passie; de relatie tussen tekstinterpretatie en muzikale vormen. Musici uit het Concertgebouworkest komen aan het woord in de marge van bijdragen door Guus Hofman-Allema en Kasper Jansen; daarnaast zijn interviews met Chailly, Harnoncourt en Herreweghe opgenomen. De lezer kan bovendien de muzikale voorbeelden door middel van de bijgeleverde CD beluisteren: delen van de Matthäus onder Mengelberg, Jochum, Harnoncourt, van Beinum en Chailly zijn daarop bijeengebracht.

Hoe dicht willen en kunnen we een volledig 'historische' uitvoering benaderen? Hoeveel ruimte mogen dirigent en uitvoerende musici nemen in hun interpretatie van de partituur? Enkele data markeren de grenzen van het debat: Bachs uitvoeringen van de Matthäus in 1727 en 1736, de gekortwiekte dramatische uitvoering onder Mendelssohn in 1829, de eerste Matthäus met het Concertgebouworkest en het Toonkunstkoor Amsterdam onder Mengelberg in 1899, de soberder uitvoeringen door de Bachvereniging in Naarden sinds 1922, en ten slotte de ommezwaai van het Concertgebouw naar Harnoncourt in 1975. De spanning tussen 'Amsterdam en Naarden' wordt nader beschreven in een bijdrage van Emile Wennekes: de omstreden Mengelberg erfenis stond immers jarenlang tegenover de Naardense traditie. Al voor de grote schoonmaak door Harnoncourt vervaagde deze tegenstelling echter. Zijn vernieuwende impuls is in de laatste decennia gemeengoed geworden, en een lichte herwaardering voor de meer romantische interpretatie is thans merkbaar — ook in 'authentieke' uitvoeringen. Chailly gaat daar in zijn interview op in, al ontberen zijn opmerkingen verder de scherpte en frisheid die naar voren komt in het gesprek van redactielid Truus de Leur met Harnoncourt.

Ik kan mij voorstellen dat dit boek een brede markt vindt in de wereld van de Nederlandse amateurkoren, die immers steeds het Amsterdamse vlaggeschip en zijn Naardense rivaal in de gaten hebben gehouden bij hun eigen uitvoeringspraktijk, en op enige afstand dezelfde manoeuvres hebben verricht. Het doel van de publicatie lijkt niet in de eerste plaats te zijn geweest een bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke discussie; het is bovenal een onderhoudende en verdienstelijke compilatie van allerlei materiaal dat verbonden is met de jubilerende Amsterdamse traditie. Voor historici stemt vooral de parallel van 'authenticiteit' in muzikale uitvoeringpraktijk en de (on)mogelijkheden van historisch onderzoek tot nadenken — desgewenst onder de slepende maar verre van afstotelijke klanken van het openingskoor 'Kommt ihr Töchter, helft mir klagen' onder Mengelberg.

Jeroen Duindam

J. E. Post, *Gereformeerd zijn en blijven, een wankel evenwicht?!* (Dissertatie Leiden 1998; Heerenveen: J. J. Groen en Zoon, 1998, xii + 423 blz., f49,95, ISBN 90 5030 904 6).

Wie niet geheel vreemdeling is in het Nederlandse protestantse Jeruzalem, weet dat er gerefor-